

OICONIMUL *REMETEA* ȘI VARIANTELE SALE. O CONTROVERSĂ*

1. Comunicarea noastră este prilejuită de un articol al lui I. Ionescu, apărut nu de mult în revista „Limba română”¹. Autorul consideră, în esență, că termenul **râmeț* (s. m.), pl. **râmeți* este moștenit direct din limba latină (< *eremitus* < *eremita*, -ae) în epoca dacoromână (sec. II–VI, VII); el a fost împrumutat și în maghiară, *remete* „pustnic, sihastru”. Cu alte cuvinte, magh. *remete* provine din rom. **râmeț(i)*, și nu rom. **râmeț(i)* din magh. *remete*, cum se susține îndeobște², ceea ce înseamnă că toate toponimele românești *Remetea*, *Rimetea*, *Remeți* au avut la început forma *Râmeț(i)* și au fost apoi maghiarizate³. Principalul argument adus de I. Ionescu în sprijinul acestei etimologii este scrisoarea episcopului Teotim al Tomisului (sfârșitul sec. IV – începutul sec. V) adresată eremiților și cenobiților din Scythia Minor (Dobrogea), dovadă a existenței *eremiților* pe teritoriul țării noastre înaintea folosirii termenilor *călugăr*, *mănăstire*, *monah*, *schimnic*, *schit*, *sihastru*, *sihăstrie*⁴.

2. Problema merită a fi examinată mai îndeaproape, întrucât implică un proces mult mai complex, atingând însuși adevărul istoric privitor la relațiile româno-maghiare de-a lungul veacurilor.

2.1. O hartă a distribuirii oiconimelor *Remetea* (și variantele) pe teritoriul României ne arată că acestea se întâlnesc numai în Banat și Ardeal. Întocmirea acestei hărți s-a făcut pe baza *Indicatorului localităților din România* de Ion Jordan, Petre Gâștescu și D. I. Oancea (București, 1974) și a celor două volume din *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania* de Coriolan Suci (București, vol. I, 1967, vol. II, 1968). Informațiile despre *Bucova* CS (pct. 24), fostă *Remetea*, provin de la Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat* (Timișoara, 1973), iar cele despre *Riméța*, afluent al Someșului Mare în hotarul localității Feldru BN, pe care a existat o mănăstire (pct. 28), „pe *Rimetea*” sau

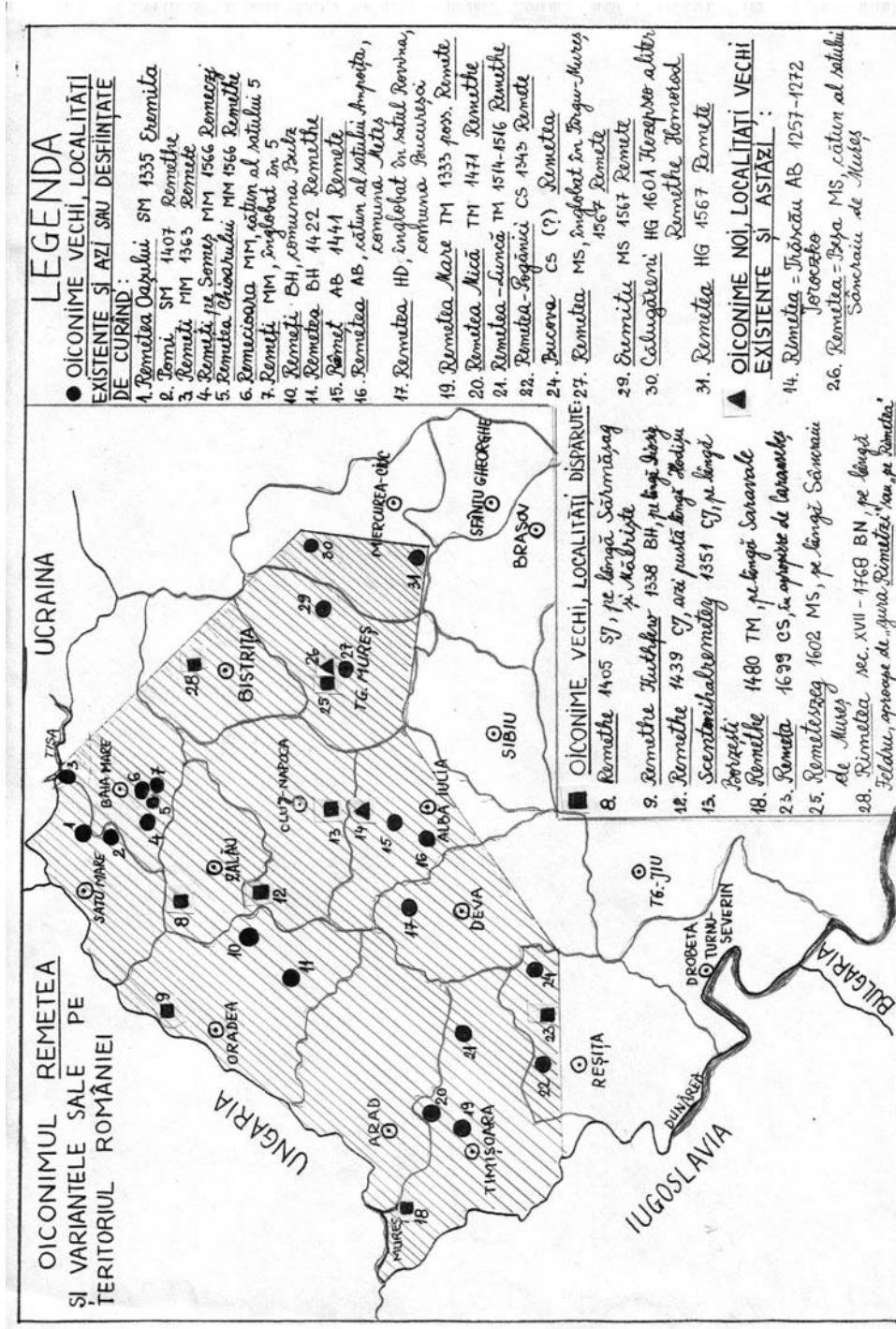
* Comunicare prezentată la Al XI-lea Simpozion Național de Onomastică, Cluj-Napoca, 19-21 noiembrie 1996.

¹ I. Ionescu, *Doi termeni paleocreștini din epoca dacoromână*, în LR, XLIII, 1994, nr. 1-2, p. 28-31.

² Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 113; „Balkan-Archiv”, III, p. 63; G. Kisch, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, Timișoara, 1928, p. 42; idem, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Leipzig, 1934, p. 303; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 245 etc.

³ I. Ionescu, art. cit., p. 30.

⁴ *Ibidem*, p. 30-31.

aproape de „gura Rimetzi”, deci o *remeție*, de la care se trage și numele respectivei ape, le-am preluat din *Atlasul lingvistic pe regiuni – Transilvania. Date despre localități și informatori*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, 1992, p. 26, și N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, p. 113; în privința numelui actual *Rimetea* AB (pct. 14), care l-a înlocuit pe mai vechiul Trăscău, Andrei-Vasile Muradin, de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj, originar din partea locului, ne spune că a fost preluat din microtoponimia localității, fiind numele unui deal.

N-am putut însă lămuri din ce rațiuni numele vechi al localității *Beșa* MS a fost înlocuit în vremurile mai noi cu *Remetea* (pct. 26) și deci nici în ce măsură acest oiconim poate avea relevanță pentru discuția noastră.

Se cuvine să mai atragem atenția că am eliminat de pe hartă puzderia de nume *Râmeș* din compusele *Râmeș-Brădești*, *Râmeș-Cheia*, *Râmeș-Olteni*, *Râmeș-Poieni*, *Râmeș-Sat*, *Râmeș-Valea Inzelului*, *Râmeș-Valea Mănăstirii*, *Râmeș-Valea Uzei*, deoarece este vorba de cătune înglobate în satul *Râmeș* (pct. 15), comuna *Râmeș* AB, care au fost numite mult mai târziu *Râmeș* prin raportare la satul în jurul căruia gravitau. Cât despre *Cheia Râmeșului* și *Râpa Râmeșului* sau *Mănăstirea*, pe care Iorgu Iordan⁵ și, după el, I. Ionescu⁶ le leagă de cele de mai sus, ele sunt aceleași cu *Râmeș-Cheia* și, respectiv, *Râmeș-Valea Mănăstirii*⁷.

Absența oiconimului *Remetea* din Muntenia, Oltenia, Moldova, sudul Banatului și chiar din Dobrogea, unde au fost semnalati eremiți în sec. IV–V, fără a mai vorbi de inexistența termenului comun și propriu în dialectele sud-dunărene ale limbii române, este un indiciu clar că lat. *eremitus* n-a pătruns în straturile populare ale latinei dunărene și că nu reprezintă deci o moștenire latinească în limba română.

2.2. Mai mult, ipoteza descendenței directe din latină a termenului în discuție nu se susține nici din punct de vedere fonetic. I. Ionescu, pentru a explica n. top. *Râmeș*, pornește de la un apelativ ipotetic **râmeș*, cu pl. **râmeși*, care provine din lat. *eremitus* < lat. *eremita* (< gr.). Ca *eremitus* să devină în românește **râmeș*, autorul bucureștean presupune următoarele transformări fonetice: 1. „afereza lui *e*-inițial neaccentuat”; 2. „trecerea următorului *-e-* [...] în *-â-*, provocată de *-r-*precedent”; 3. „asibilarea lui *-t-* latin + *e*, *i* în *-ț(i)*”. În fapt, aceste modificări nu se susțin în totalitate, deoarece: 1. *e* latin inițial și neaccentuat, urmat de *r*, nu dispare, ci devine *a* (lat. *ericium* > *ariciu*⁸, lat. *erunco* > *arunc*⁹) (cu alte cuvinte, *-r-*deschide vocala precedentă¹⁰); 2. dacă al doilea *e* – neaccentuat – nu se sincopează (ca în lat. *veteranus* > *bătrân*), el se poate transforma în *â* prin faza *a*; 3. nici în *eremitus*, nici în *eremita*, *t* nu este urmat de iot pentru a se produce asibilația; iotul apare în etimonul grecesc *eremites*, invocat de I. Ionescu, însă în felul acesta

⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 245.

⁶ I. Ionescu, art. cit., p. 29.

⁷ C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, București, 1967, p. 137; II, București, 1968, p. 80.

⁸ *Istoria limbii române*, Editura Academiei, vol. II, București, 1969, p. 199.

⁹ Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 56.

¹⁰ *Istoria limbii române*, Editura Academiei, vol. II, București, 1969, p. 31.

lucrurile se amestecă și ipoteza pierde din caracterul coerent și riguros științific. Mai adăugăm că *i* latinesc lung și accentuat, cum este în *eremītus*, nu se transformă în *e*, ci rămâne neschimbat, deci nu-l justifică pe *e* din **râmeș*.

Toate acestea pledează pentru inacceptarea ipotezei transiterii lat. *eremitus* în românește sub forma **râmeș*.

De fapt, termenul comun de la care trebuie să pornim este **râmete*, care se ordonează firesc în seria substantivelor cu terminația *-ete* și pluralul în *-eși*, așa cum sugerase N. Drăganu: *burete–bureși, știulete–știuleși*¹¹, la care mai putem adăuga o mulțime de cuvinte asemănătoare (cf. *Dicționar invers*): *castravete, ciuculete, erete, juvete, nămete, perete, scaiete, sticlete, vrăbete* etc. **Râmete* nu poate proveni decât din magh. *remete*, care, după *Magyar-román szótár* (București, 1961), are o singură accepție: „sihastru, pustnic”, dar, după cunoscutul *Dictionariu ungurescu-romanesco* al lui G. Barițiu (Brașov, 1869), are două sensuri: 1. „eremitu, sechastru, anachoretu (pustnicu)” și 2. „eremitagiu, sechastria” (acesta, sinonim deci cu *remetése*g din același dicționar). Credem că aceste două înțelesuri se regăsesc în toponimele românești: primul în numele localităților *Râmeș* AB și *Remeș* MM (3), BH (cf. *Călugări* BH, BZ), al doilea în oiconimele *Remetea, Rimetea* (cf. *Călugăra* BC). *Râmeș* (pluralul lui **remete*, cu *i* mut după africata *ř*) este forma care a rezultat firesc din magh. *remete*: magh. *e* în interiorul cuvântului, indiferent de poziția accentului, rămâne ca atare în împrumuturile noastre din ungurește, iar după *r* (și alte consoane dure) > *ă*¹²: **rămete* (cf. băn. *RămTMca*), de la care se ajunge ușor la **râmete*. Celelalte forme sunt literarizate: *Remeși, Remetea, Rimetea*.

DLR nu înregistrează apelativul **râmete – *râmeși*, ci doar o creație savantă după magh. *remete: remeție* „schit” (dintr-o lucrare a lui N. Iorga).

3. Pătrunderea magh. *remete* în Ardeal și Banat se leagă, fără nici o îndoială, de tendințele expansioniste ale catolicismului (după schisma din 1054), pe urmele cuceririlor maghiare în Transilvania.

Atâta vreme cât primii regi arpadieni ai Ungariei au rămas în bune relații cu Bizanțul, ortodoxia slavo-românească din Ardeal și Banat și-a putut continua existența aici până în secolul al XII-lea. Ulterior, și mai ales pe vremea angevinilor, prozelitismul papal antiortodox a cunoscut o violentă recrudescență în aceste ținuturi, dar și la est și la sud de Carpați¹³. El a fost susținut cu deosebire de mănăstirile franciscane din Ungaria¹⁴, care au luat naștere în secolul al XIII-lea, după fondarea ordinului franciscan al călugărilor cerșetori (1209) de către Sfântul Francisc din Assisi (1182–1226)¹⁵, dar și de alte ordine religioase. Este cunoscut

¹¹ N. Drăganu, *op. cit.*, p. 113.

¹² Király Francisc, *Contacte lingvistice*, Timișoara, 1990, p. 128-129.

¹³ Milan Šesan, *Despre limba liturgică la români*, în „Mitropolia Ardealului”, XX, 1975, nr. 1–2, p. 13.

¹⁴ Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, București, 1982, p. 287-288.

¹⁵ Așadar, călugării ortodocși de la mănăstirea Sfântul Ioan Botezătorul din Morisena (Cenad

din istorie că ordinele călugărești maghiare au fost așezate în vechea Transilvanie de regii unguri, care le-au înzestrat cu bunuri și privilegii, le-au fixat obiectivele, le-au organizat, le numeau șefii și dispuneau de soarta și averea acestora¹⁶.

Remetețiile care încep să răsară de-acum pe teritoriul țării noastre nu erau, după cum putem presupune, concepute în primul rând ca lăcașuri ale unei vieți isihastice, ci ca bastioane ale misionarismului catolic plantate în ținuturi cu o populație covârșitor românească. Misionarismul nu se practică în locuri pustii *in deserto*, ci în zone intens populate, în cazul nostru într-un puternic bloc etnic valah.

O privire aruncată asupra hărții alăturate arată că în județele Sibiu, Brașov și Covasna nu întâlnim remeții. Lucrul acesta se explică prin faptul că aici exista deja o populație catolică încă din secolul al XII-lea, dar mai ales al XIII-lea – cea săsească. Ea se stabilise în sudul Transilvaniei însoțită de misionarii ei catolici¹⁷, cu care „râmeții” ar fi venit într-o inutilă și neloială concurență misionară. Colonizările săsești din județul Bistrița-Năsăud s-au făcut ceva mai târziu decât cele din sudul Transilvaniei¹⁸.

4. Misionarismul catolic maghiar nu viza numai populația românească din Transilvania, ci și populațiile slave din regiunile cu care se învecina Ungaria feudală. Așa se justifică prezența unor remeții, atestate prin toponime (și istoric), în sudul Slovaciei: *Remethe* (1255; *Szepesremete* la 1873; azi: *Mnišek nad Hnilcom*¹⁹) și *Remetské Hámre* (magh.: *Remetevasgyár*²⁰, nu departe de granița cu Ungaria și de județul Satu Mare); în Ucraina subcarpatică: *Turji Remeti* (1451: *Remete*, 1808: *Turia-Remete*; magh.: *Turjaremete*²¹, la granița cu Slovacia și aproape de granița cu Ungaria, în zona Ujgorod); în nord-vestul Ungariei, nu departe de granița cu Slovacia: *Dunaremete*, localitate în zona Győr-Sopron (1443: *Remethe*)²², *Remeteség*, pustă lângă Tata (între Tatabánya și Komárom), *Remete-hegy*, deal în apropiere de Nagykovácsi, zona Budapestei, ultimele două cu atestări mai recente²³; și în Croația (care trece de la ritul slavono-bizantin la cel latin abia pe la mijlocul secolului al XIII-lea²⁴): *Remete*, în apropiere de Zagreb (în 1319, remeție a

TM), după uciderea lui Ahtum (1028), n-au putut fi înlocuiți cu „12 călugări franciscani” (I. Bălan, *op. cit.*, p. 289), ci cu călugări benedictini (cf. Vasile V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, 1990, p. 122).

¹⁶ Onisifor Ghibu, *Ordinul franciscanilor conventuali („minorității”) din Transilvania*, II, București, 1937, p. XI.

¹⁷ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, ed. II, București, 1992, p. 50.

¹⁸ *Ibidem*, p. 133.

¹⁹ Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapesta, 1988, p. 569.

²⁰ Lelkes György, *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Budapesta, 1992, p. 322.

²¹ Kiss Lajos, *op. cit.*, p. 686-687.

²² *Ibidem*, I, p. 397.

²³ *Ibidem*, II, p. 407; despre activitatea fraților Chiril și Metodiu în Moravia și în țările vecine și despre lupta dintre ortodoxism și catolicism în această zonă, vezi Milan Šesan, *Slavii, creștinismul și Roma*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXVII, 1961, nr. 9–12, p. 615-633.

²⁴ Cf. *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Croatien und Slavonien*, Wien, 1902, p. 45.

ordinului Sf. Augustin: „heremiti ordinis sancti Augustini ...propre Zagrabiam”; cf. și 1292: „Procurator fratrum heremitarum de domo et conventu iuxta Zagrabiam”; 1377: *Remethe*²⁵) și *Remetinec*, în aceeași zonă²⁶.

De menționat că *remete*, ca entopic, nu figurează, așa cum este și firesc, în manualul de toponimie slavă al lui Vladimír Šmilauer, *Průručka slovanské toponomastiky*, Praha, 1970.

5. Remețiile ardelenne și bănățene n-au dăinuit prea mult în forma în care au fost inițial înfripate. Populația românească, gravitând în jurul acestora, i-a asimilat repede pe „râmeții” catolici²⁷, înlocuindu-i cu călugări ortodocși, iar schiturile, ca peste tot în România, de altfel, s-au transformat în sate care au evoluat în felul lor: unele au dispărut, altele s-au dezvoltat până la mărimea unui district bănățean²⁸ sau voievodat bihorean²⁹, altele au fost colonizate cu populație maghiară, fără dislocarea celei românești³⁰.

Putem afirma că, dacă în plan confesional ofensiva catolicismului maghiar în Ardeal și Banat a avut efecte aproape neînsemnate, în toponimie a lăsat numeroase urme: pe lângă *Remetea* (cu variantele sale), putem cita atâtea localități cu numele *Apatău*, *Beclean*, *Căpălnaș*, *Căpălna*, *Căpălnița*, *Căptălan*, *Copalnic*, *Cristur*, *Mănășt(i)ur* etc., toate din maghiară.

Belint, jud. Timiș

²⁵ Kiss Lajos, *op. cit.*, II, p. 407.

²⁶ *Průručník za primenu poštanskog broja*, [Beograd?], 1971, p. 44.

²⁷ De aceea, în dreptul unor asemenea localități găsim în documente mențiunea „possessio Valachalis” (Suciu II, p. 54).

²⁸ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 54.

²⁹ *Ibidem*, III, 1986, p. 527.

³⁰ Este cazul localității *Remetea* BH, care, la 1445, este consemnată *Magyarremethe*, *Olahremethe* (Suciu II, p. 75).